

DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE – GŁÓWNE POETYCKIE NURTY AWANGARDOWE NA ŚWIECIE

- **Awangarda francuska** – poeci związani ideowo z malarzami kubistami (Pablo Picasso, Georges Braque):
 - dążyli do odświeżenia języka poetyckiego, odrzucenia przestarzałych form wyrazu i uwolnienia wyobraźni;
 - dostosowali sztukę do świadomości współczesnego człowieka;
 - wprowadzali nowatorskie metafory, prozaizmy, groteskę i skrótowość;
 - główny przedstawiciel to Guillaume Apollinaire.
- **Dadaizm** – nurt powstały w Szwajcarii w 1916 r.:
 - nazwa pochodzi od fr. *dada*, co w gaworzeniu niemowląt oznacza zabawkę;
 - wyraźne było skrajne odrzucenie tradycyjnego porządku i wszelkich norm w twórczości;
 - stał się modny anarchiczny, przypadkowy układ dzieła – *Włóżcie słowa do kapelusza, wyciągnijcie na chybił trafił, a otrzymacie poemat dada* (Tristan Tzara);
 - główni przedstawiciele to Tristan Tzara, André Breton, Jean Cocteau i Francis Picabia.
- **Ekspresjonizm** – nurt, który zrodził się w Niemczech w 1920 r. i rozwijał przez wiele lat:
 - wywarł ogromny wpływ nie tylko na literaturę, ale także na inne dziedziny sztuki;
 - dążył do uzewnętrznienia subiektywnych przeżyć i emocji w całej ich różnorodności i intensywności;

- ukazywał skrajne stany, maksymalizował środki wyrazu, deformacje, kontrasty, hiperbole, wykrzykniki i zdania urywane;
- główny przedstawiciel to Bertold Brecht.
- **Futuryzm** – kierunek zapoczątkowany we Włoszech manifestem poety Filippo Tommaso Marinettiego w 1909 r.:
 - wyeksponował programowe i zdecydowane odcięcie się od przeszłości i tradycji literackiej;
 - aprobował wszelkie przejawy nowoczesności, fascynację zdobyczami cywilizacji, urbanizacją i techniką;
 - stosował stylizację na potoczne, użytkowe formy wypowiedzi;
 - typowa była dynamiczna, żywiołowa, a czasem agresywna twórczość; wprowadzenie do poezji brutalizmów, neologizmów, nazw encyklopedycznych oraz celowych błędów ortograficznych;
 - obecny był kult materializmu (odwrót od metafizyki);
 - główni przedstawiciele to Filippo Tommaso Marinetti i Włodzimierz Majakowski.
- **Nadrealizm (surrealizm)** – zapoczątkowany manifestem poetyckim Francuza André Bretona:
 - głosił postulat uwolnienia w procesie twórczym wyobraźni jako naturalnej ekspresji **podświadomości**;
 - rezygnował z nakładania na dzieło tradycyjnych ograniczeń;
 - operował poetyką snu (**oniryzm**), swobodnymi skojarzeniami słów, luźną i otwartą kompozycją;
 - główni przedstawiciele to André Breton i Tristan Tzara.
- **Neoklasycyzm** – kierunek zapoczątkowany we Francji:
 - kontynuował założenia symbolizmu i klasycyzmu;
 - zadanie poety to dążenie do klasycznej doskonałości formy, podleganie rygorom formalnym i korzystanie z bogatej tradycji literackiej;
 - w sferze treści sztuka była wolna od doraźnej problematyki, a zainteresowana uniwersalnymi, aktualnymi od stuleci zagadnieniami filozoficznymi i moralnymi;
 - główni przedstawiciele to Paul Valéry, Thomas Stearns Eliot i Ezra Pound.

GRUPY POETYCKIE W POLSCE

1. **Skamander** – najaktywniejszą grupę poetycką stworzyli poeci skupieni wokół pisma o nazwie „Pro arte et studio” i „Pro arte” wydawanego w latach 1916-1919. Ostatecznie uformowanie grupy nastąpiło na przełomie 1919/1920 r. Wówczas pojawiło się czasopismo „Skamander”, które ukazywało się w Warszawie w latach 1920-27 i 1935-39. Członkowie Skamandra spotykali się w kawiarni-kabarecie „Pod Pikadorem”. Skamander to rzeka w Azji Mniejszej, która w mitologii opływała Troję. Nazwa jest także aluzją do wersetu z dramatu *Akropolis* S. Wyspiańskiego. Z założenia jest to grupa **bezprogramowa**, jednak twórczość jej członków łączy pewne wspólne cechy:

- literatura powinna być wolna od funkcji narodowych, dydaktycznych i społecznych;
- entuzjastyczne, aktywne spojrzenie na świat;
- przeciwstawianie się modernistycznej powadze i pesymizmowi;
- różnorodność poetyk i tematów wynikająca z bezprogramowości, ale wspólne zwrócenie się wszystkich skamandrytów ku **codzienności i powszedniości** oraz pewna innowacyjność języka i wersyfikacji;
- bohaterem wierszy jest człowiek przeciętny – zwykły mieszkaniec miasta;
- język obfituje w kolokwializmy, a nawet wulgaryzmy;
- przedstawiciele to poeci „wielkiej piątki”: Julian Tuwim, Antoni Słonimski, Jan Lechoń, Jarosław Iwaszkiewicz i Kazimierz Wierzyński.

2. **Awangarda Krakowska** – stworzyli ją artyści skupieni wokół pisma „Zwrotnica” z **Tadeuszem Peiperem** zwanym „papieżem awangardy” na czele. On właśnie sformułował założenia grupy w artykule programowym *Punkt wyjścia*:

- sztuka powinna uwolnić się od przeszłości i **zbratać się z terażniejszością**, dla której charakterystyczne są nowe jakości określane mianem „3xM”: **miasto** (to tu żyje współczesny człowiek), **masa** (ludzie żyją teraz w gru-

pie, tworzą struktury), **maszyna** (dzieło człowieka, powód jego dumy i obiekt zachwyty);

- **nowoczesnym wierszem** muszą rządzić określone zasady: **ekonomia środków**, wartki rytm (podobny szybkiemu rytmowi życia w mieście), ścisła konstrukcja, antyrealizm, maksimum treści przy minimum środków (pod tym względem metafora jest idealnym rozwiązaniem poetyckim);
- praca poety przypomina pracę rzemieślnika: pracuje ze specyficznym tworzywem, jakim jest język (typowe zabiegi stylistyczne to elipsa i metafora wpisane w wiersz wolny);
- koncepcja aktywnej roli poety, który ma nie tyle odwzorowywać rzeczywistość, co ją twórczo przekształcać. Nie nazywać wprost, ale „**pseudonimować**” (pseudonim to grupa wyrazów, która zastępuje nazwę przedmiotu, peryfrazuje ją), co sprzyjało antyrealizmowi.

3. **Futuryści** – grupa związana ze środowiskiem krakowskim i warszawskim. Działała równolegle ze Skamandrem. Była aktywna głównie w latach 1918-1921. Należeli do niej m.in. Tytus Czyżewski, Bruno Jasieński, Stanisław Młodożeniec, Aleksander Wat i Anatol Stern. Nawiązywali bezpośrednio do założeń futurystyki europejskiej, a swoje manifesty wygłaszali na łamach wydawanych przez siebie broszur (tzw. jednodniufki) oraz na spotkaniach z publicznością. Żądali „**słów na wolności**”, czyli wyzwolenia języka z reguł składniowych i gramatycznych. Ich sztuka cechowała się prowokacyjnością i antytradycjonalnością.

4. **Żagary** – grupa poetycka założona w latach 30. przez studentów Uniwersytetu Wileńskiego (Czesław Miłosz, Aleksander Rymkiewicz, Jerzy Zagórski, Jerzy Putrament i Teodor Bujnicki). Łączyły ich lewicowe poglądy, sprzeciw wobec faszyzmu oraz **przecucia katastroficzne** wyrażane w klasycznym, podniosłym stylu. Ugrupowanie to stanowiło odłam tzw. drugiej awangardy. Poetykę awangardową łączyło z elementami klasycyzmu, symbolizmu i groteski.

POECI DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Julian Tuwim

Chwilna, zwiewna przelotność,
Nikłe, smętne wędnienie,
Cicha, cicha samotność,
Cienie, cienie i cienie...

Słowa: słowa ukryte.
Oczy: oczy spuszczone
(Przeświecanie rozkwitu
Przez pajęczą zasłonę).

(J. Tuwim, *Liryka*)

Julian Tuwim urodził się 13 września 1894 r. w Łodzi. W 1913 r. zadebiutował na łamach „Kuriera Warszawskiego” wierszem pt. *Prośba*. Studiował prawo i filozofię na Uniwersytecie Warszawskim. Był współtwórcą kabaretów „Qui pro Quo” i „Cyrulika Warszawskiego”. Pierwszy tom poetycki *Czyhanie na Boga* wydał w 1918 r. Współtworzył czasopismo „Pro arte et studio”, pisał też dla „Wiadomości Literackich”. Po wybuchu wojny w 1939 r. wraz z żoną wyjechał do Paryża, a następnie do USA. W 1946 r. powrócił do kraju, a trzy lata później ukazały się *Kwiaty polskie*. Wtedy też otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego. Zmarł nagle 27 grudnia 1953 r. w Zakopanem.

CHARAKTERYSTYKA POEZJI

- **Witalizm** – fascynacja życiem w jego bujności i dynamice. Poezja ma chwycić żywiołowy pęd świata i zjawisk w słowa i rytm wiersza. Witalizm przełomu XIX/XX w. łączył się z uwielbieniem nieokiełznanego tłumu, pogańskiej mitologii (zwłaszcza tej pod patronatem Dionizosa) oraz biologicznego wymiaru istnienia.
- **Wpływy filozofii:**
 - **Nietzschego** – krytyka kultury mieszczańskiej, fascynacja światem pogańskim oraz negatywny stosunek do ograniczającej jednostkę moralności chrześcijańskiej;
 - **Bergsona** – zachwyt nad dynamizmem świata, idea pędu życiowego (*élan vital*) i nieustannej ewolucji życia.
- Motyw **miasta, tłumu, życia mieszczańskiego**, scenki rodzajowej (**urbanizm**) – nobilitacja codzienności i aprobatą dla tego, co współczesne. Pojawia się nowy bohater: mieszczanin przedstawiany w swoim codziennym życiu.
- **Panteistyczna wizja świata** – wszystkie elementy codzienności są na równi podniesione do sfery sacrum. Częste stosowanie motywów symboliki religijnej w stosunku do zwykłych zdarzeń czy opisów przyrody. Wszystko jest święte.
- **Język potoczny** jest wzorowany na zasłyszanych rozmowach ulicznych i stosowany na przemian ze stylizacją, archaizmami, stylem podniosłym i wulgarnym.
- Zrównanie i przemieszanie wszelkich form literackich: hymnu, obrazka rodzajowego, gatunków kabaretowych czy dytyrambu.
- Występują liczne wykrzykniki, apostrofy i eksklamacje. Do wiersza często wprowadza się **dialog** lub zwroty do domyślnego adresata.
- Obecność kontrastu, **żywiołowości, brutalizacji języka** oraz patosu połączonego z groteską.
- Wyraźne przejście od żywiołowego optymizmu obecnego we wczesnej twórczości do postawy krytycznej względem świata (ironia, dystans, parodia).

- Szczególny nacisk był położony na słowo – Tuwim zajmował się etymologią wyrazów i uwidaczniał ją w wierszu. Wprowadzał liczne neologizmy, przekształcenia, stosował wymyślne, rzadkie rymy oraz instrumentację głoskową, wyrazy dźwiękonaśladowcze i eksklamacje.

PRZYKŁADOWE UTWORY

∞ *Wiosna (dytyramb)*

W starożytności dytyrambem nazywano podniosłą pieśń pochwalną ku czci boga wina – Dionizosa. Stylizując swój poemat właśnie na dytyramb, Tuwim wpisuje go w tradycję „pogańskiego” kultu życia, erotyki, płodności i sił witalnych. Z antycznym, hulawczym orszakiem na cześć Dionizosa poeta kojarzy tłumy ludzi wylegające na ulice w wiosenny dzień. W dosadny sposób opisuje ich świeżość, młodość i entuzjazm podporządkowane siłom biologicznym, a zwłaszcza popędowi płciowemu. Wysoki, patetyczny styl dytyrambu miesza się z potocznym, nieraz wulgarnym słownictwem. Dla podmiotu lirycznego obserwującego ten dynamiczny, witalistyczny obraz jest to widok jednakowo fascynujący co odrażający.

∞ *Do krytyków*

Podmiot liryczny zwraca się do poważnych, dostojnych ideologów sztuki, aby opowiedzieć im o prostej, żywiołowej radości, jaką czerpie z majowej przejażdżki tramwajem. Entuzjazm, siły witalne i zachwycenie się chwilą – to wartości, które poeta pragnie przeciwstawić smutnej, posępnej mądrości wiersza. Poezja powinna być wolna od społeczno-narodowych zobowiązań i być spontanicznym wyrazem afirmacji codziennego życia we wszystkich jego banalnych przejawach.

Julian Przybóś

Pozdrawiam cię, palaczko, szara gwiazdo iskier!
Twoja dłoń odjęta od żaru moją od pióra znalazła,
abym pisał wszystkimi uściśniętymi rękami.

(J. Przybóś, *Do robotnicy*)

Julian Przybóś urodził się 5 marca 1901 r. w Gwoźnicy na Rzeszowszczyźnie. Mając 16 lat, zadebiutował w uczniowskim piemku „Zaranie” sonetem *Wschód słońca*. W 1920 r. zdał maturę. Studiował polonistykę i filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Za jego właściwy debiut poetycki uważa się opublikowanie w „Skamandrze” wiersza pt. *Cieśle*. Współredagował „Zwrotnicę” – programowe pismo Awangardy Krakowskiej. Przed wojną odbył liczne podróże do Francji, Belgii

i Włoch. Gdy wybuchła wojna, przebywał na Zaolziu. Pracował jako bibliotekarz w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich. Podczas okupacji utrzymywał się z pracy na roli, a swoje utwory wydawał wówczas konspiracyjnie. Po wojnie został członkiem PPR (później PZPR). Publikował m.in. w „Kuźnicy”, „Twórczości”, „Życiu Literackim”, „Dialogu” i „Kulturze”. Od 1966 r. był wiceprezesem Pen Clubu. Zmarł 6 października 1970 r. w Warszawie.

CHARAKTERYSTYKA POEZJI

- Dwa pierwsze tomy wierszy: *Śruby* i *Oburącz* to **manifest poetyki awangardowej**:
 - jest widoczna pochwała nowoczesności – fascynacja zdobyczami XX-wiecznej techniki;